

MILOŠ ZEKIĆ,
general-pukovnik.

USTANAK U BIRČU 1941. GODINE

Ustanak u Birču počeo je napadom na ustašku kasarnu u Šekovićima — 5. avgusta 1941. godine. To je istovremeno, sa prvim akcijama na Romaniji, bio početak ustanka u istočnoj Bosni, jer se poslije zauzimanja šekovačke kasarne prešlo na široku akciju likvidacije svih žandarmerijskih stanica, a zatim na zauzimanje sreskih mjesta (Vlasenice, Srebrenice, Rogatice i dr.) i stvaranje veće slobodne teritorije.

Birač je kraj koji se nalazi u vlaseničkom srezu i obuhvata skoro cio srez sem južnog, izrazito planinskog dijela (Han-Pijesak).

Za vrijeme narodnooslobodilačkog rata Birač je odigrao značajnu ulogu u istočnoj Bosni. Prije svega, on je za sve vrijeme od početka ustanka 1941. pa do oslobođenja 1945. bio jedno od permanentnih žarišta NOB u istočnoj Bosni i bio je sigurna partizanska baza, odakle su održavane veze sa ostalim ustaničkim krajevima istočne Bosne (Romanijom, Majevicom, Ozrenom) a takođe i sa Srbijom.

Najborbenije ustaničko selo u Birču je selo Šekovići.

PRIPREME ZA USTANAK

Pripreme i organizacija ustanka u Birču otpočele su odmah poslije aprilskog sloma stare Jugoslavije. Pripremanje je rukovodio Oblasni komitet KPJ za tuzlansku oblast preko partijskog jezgra u Šekovićima koje je u početku bilo malo (svega dva člana Partije), ali se oslanjalo na znatan broj pouzdanih i najborbenijih seljaka, simpatizera Partije, čiji je broj neprestano rastao, tako da se do ustanka popeo na preko 20. Od njih će se docnije formirati prve partijske ćelije i oni će istovremeno biti osnovno kadrovsko jezgro za partizanske jedinice.

Pripreme su se sastojale u sljedećem: 1. formiranje vojnih desetina kao prvih oblika vojne organizacije; 2. jačanje partijskog jezgra; 3. prikupljanje oružja, municije i drugog (tačan popis oružja s kojim se može računati za početak oružanih akcija).

Formiranje desetina otpočelo je u junu, pa je do pred ustanak (5. avgust) formirano ukupno 8 desetina koje su nosile nazive prema selima gdje su formirane: Šekovačka, Brajinačka, Strmička, Betanjska, Pobe-darska, Stuparska, Sprečanska i Dubnička. Bile su još pojedine grupe

ustanika koje nisu obuhvaćene desetinama uslijed slabe veze sa njima. To su bile planinska (kod Han-Pijeska) i papraćska grupa, kao i omladinska grupa u Vlasenici.

Način formiranja desetina bio je ovakav: najprije bi poimenično pozvali ljude na sastanak nedaleko od sela gdje se formira desetina (obično u neki šumarak). Na sastanak su pozivani samo najborbeniji za koje smo sigurno znali da su raspoloženi za borbu. Pošto bi izložili situaciju u kojoj se našla naša zemlja poslije aprilskog sloma i ukazali na jedini put — put borbe, kojim moramo ići ako hoćemo da se oslobodimo, pristupili bi formiranju vojne desetine toga sela. Odmah je biran desetar, a zatim bi se izvršio popis oružja, municije i ostale ratne opreme kojom se raspolaže u tom selu.

Borci ovih desetina do početka ustanka živeli su kod svojih kuća, ali stalno na oprezu. S njima su na raznim skrovitim mjestima održavani redovni sastanci na kojima je objašnjavana najnovija situacija, prenošene partijske direktive i ljudi su pripremani za oružanu borbu protiv okupatora i ustaša.

Brojno stanje pojedinih desetina iznosilo je 20—30 ljudi, od kojih je samo 6—8 u desetini bilo naoružano puškama.

Ukupno brojno stanje ljudi spremnih za borbu iznosilo je oko 60 boraca naoružanih puškama i oko 200 nenaoružanih.

Situacija u Birčanskom kraju kao i u ostalim dijelovima tzv. NDH bila je nepodnošljiva u to vrijeme. Ustaše su na sve strane počele da hapse i ubijaju. Tako su u ljulu na svirep način poklali preko 80 ljudi u nekim jarugama kod Rašića Gaja (5 km od Vlasenice prema Šekovićima). O tome se svuda okolo sa jezom i stravom pričalo. U narodu je vladao strah i ogorčenje. Trebalo je strah razbiti, a ogorčenje pretvoriti u organizovanu snagu sposobnu za borbu. I to su neumorno činili naši komunisti tih dana, uoči ustanka. Raspoloženje za borbu je raslo i ono je bilo veliko. Neprijatelj nije mogao ništa saznati o našim pripremama, jer se u ustaničkim redovima nije mogao naći nijedan izdajnik koji bi ovo prokazao. Ali ustaše su ipak slutile da se nešto kuva u narodu. Počeo je prvi put da ih hvata strah. Tako je ustaški logornik u Vlasenici, negdje pred sam početak ustanka, kad su njegove slutnje postale sve veće, pozvao jednog uglednog starca, Srbina iz ove varošice, i nagovarao ga da ode u Šekoviće s njegovom porukom „da se tamo ne igraju vatrom, a država će od sada da zavede bolji red“. A starac mu je odgovorio: „A što ću ja dolje ići i govoriti im? Ako pođu ovamo, srešće ih oni poklani iz Rašića Gaja i oni će im kazati.“

Početakom jula formiran je pri Oblasnom komitetu Partije u Tuzli Oblasni vojni štab u koji su ušli ovi drugovi: komandant Ivan Marković-Irac, politički komesar Cvijetin Mijatović-Majo, zamjenik komandanta Pašaga Mandžić-Murat.¹ Odmah potom formirani su i sreski vojni štabovi za Majevicu, Ozren i Birač. Sastav Birčanskog štaba bio je: komandir Miloš Zekić, politički komesar Brano Savić, zamjenik komandira Drago Melezović.

¹) Kraće vrijeme prije toga postojalo je šire Vojno rukovodstvo u kome su pored pomenutih drugova bili još: Fadil Jahić-Španac, Todor Vujasinović, Josip Jovanović (iz Doboja) i još neki.

Krajem jula prebacio se Oblasni štab iz Tuzle na teren Birča, u Šekoviće. Tu je odredio da mu bude sjedište odakle će rukovoditi akcijama na ovom području.

Oblasni štab je izabrao Šekoviće za svoje sjedište iz više razloga: prvo, iz Šekovića su se najbolje mogle održavati veze sa svim područjima istočne Bosne (Majevicom, Ozrenom, Romanijom). Isto tako Šekovići su blizu Drine, granice sa Srbijom, u tadašnjem graničnom pojasu NDH, ondje gdje okupator nije mogao uspostaviti potpunu kontrolu nad granicom, što je omogućavalo dobru vezu između ustaničkog pokreta u Srbiji i istočnoj Bosni. Zatim, u vojno geografskom pogledu Šekovići i Birač su vrlo značajni, jer su bili u neposrednoj blizini vrlo osjetljivih tačaka za okupatora: to su s jedne strane važna komunikacijska veza Bosne i Srbije — put Sarajevo — Vlasenica — Zvornik — Beograd, a s druge strane vrlo značajan privredni centar — industrijski i rudni bazen Tuzle. I najzad, Šekovići i Birač okruženi su moćnim planinama, kao što su Konjuh-planina, Javor, Milan-planina i dr. Vojnu snagu Birča, dakle, pojačava i ta okolnost što se jedinice u slučaju potrebe mogu osloniti na te planine.

POČETAK USTANKA I TOK BORBI

Vrijeme od dolaska Oblasnog štaba u Šekoviće pa do početka akcija (5. avgust) provedeno je u posljednjim pripremama i provjeravanju spremnosti desetina za borbu. U prvom redu provjerene su desetine koje su se nalazile u području sreskog štaba za Birač. Razrađivan je plan napada na okolne žandarmerijske kasarne. 5. avgust, međutim, nije bio određen za početak ustanka. U stvari, situacija u Šekovićima ubrzala je odluku da se počne oružana borba. Naime, ustaše su 3. avgusta počele da hapse viđenije ljude po šekovačkim zaseocima. Ranije su hapsili po drugim birčanskim selima, a sada su počeli i u Šekovićima. Tako su pohapsili oko 15 uglednih seljaka i sproveli ih u šekovačku kasarnu. U ponedjeljak, 4. avgusta, pretpostavljali smo da će ih sprovesti za Vlasenicu. Zbog toga je naređeno najbližim desetinama (Šekovačkoj, Brajinačkoj i Strmičkoj) da se istog dana, u nedjelju naveče, prikupe u jednom potoku udaljenom oko 5 kilometara od šekovačke kasarne, a u neposrednoj blizini ceste Šekovići — Vlasenica, i da tu postave zasjedu. Odlučeno je da se po svaku cijenu oslobode pohapšeni seijaci. Desetine su bile u zasjedi čitavu noć 3. i 4. avgusta i sutradan, ali ustaše nisu sprovele pohapšene za Vlasenicu.

Tada je 4. avgusta uveče, u istom potoku, odlučeno da se sa prikupljenim desetinama napadne i zauzme šekovačka kasarna i da se oslobode pohapšeni ljudi, a poslije toga da se otpočne sa širokom akcijom zauzimanja svih susjednih žandarmerijskih stanica (Paprća, Stupari, Milići i dr.), a zatim da ustaničke snage napadnu i oslobode i samo sresko mjesto Vlasenicu.

Poslije ove odluke pristupilo se detaljnoj razradi plana napada na Šekovačku kasarnu. Na sastanku su bili svi članovi Oblasnog štaba i Sreskog štaba za Birač. U šekovačkoj kasarni bilo je 6 ustaša i 3 žan-

darma, od toga dvojica su bila na putu, tako da ih je na okupu bilo 7. Ustaničke snage su brojale 12 boraca naoružanih puškama i oko 40 ne-naoružanih. Bilo je više predloga o načinu zauzimanja kasarne. Jedni su predlagali da se kasarna zauzme i ustaše razoružaju lukavstvom: da grupa odvažnih boraca, prerušena u obične seljake, sa pištoljima u džepu, iznenada upadne u kasarnu i tako bez pucnja likvidira ustaše. To je bilo ostvarljivo. Ali većina je bila za plan da to bude pravi napad, da se puške oglase, da čuju sva okolna sela.

Konačno smo usvojili sljedeći plan: prići što bliže kasarni i napasti je sa dvije strane i to: jedna grupa (desna) naoružana sa 4 puške napada od Sunarića dućana, a lijeva grupa sa 3 puške od opštinske zgrade. Radi obezbjeđenja odlučeno je da se postave dvije bliže i jedna dalja zasjeda i to bliže zasjede kod mosta na Drinjači i kod mosta na potoku Lovnice (obje na 100 — 200 metara od kasarne). Svaka zasjeda će imati po dvije puške. Prema Vlasenici postaviti dalju zasjedu kod potoka Bjelašnica (2 km od Šekovića), i to sa jednom puškom, samo da oglasi opasnost iz tog pravca. Bespuškari su podijeljeni podjednako na grupe i zasjede. Određeno je da napad počne u 3 sata ujutro.

Poslije izrađenog plana ustanici su u koloni pošli cestom prema Šekovićima. Uz put je razoružan jedan lugar čija je kuća bila pored puta. Lugareva puška data je onoj daljoj zasjedi kod potoka Bjelašnice. Kod Bjelašnice je porušen most (naša prva akcija rušenja) i postavljena zasjeda, a ostali dio kolone produžio je prema Šekovićima. Kako smo se primicali kasarni uzbuđenje je sve više raslo.

Napad na kasarnu počeo je u zakazano vrijeme. Sam početak bio je ovakav: najprije je bačena bomba na kasarnu kao znak za početak. Odmah poslije toga otvorena je plotun iz pušaka. Tresak bombe i pucnjava odjeknuli su dolinom Drinjače i okolna brda su zahujala.

Poslije toga kao po komandi prekida se paljba i nekoliko trenutaka nastade tajac. U toj tišini mi smo jasno čuli kako lupaju koraci niz stepenice u kasarni. Zovnuli smo ih na predaju, ali komandir stanice to energično odbi i odmah potom ustaše odgovoriše pucnjavom iz kasarne.

Tako se razvi borba koja je trajala skoro pet časova. Nekoliko puta u prekidu između paljbe pozivali smo ih na predaju. Ali borba se produžavala bez izgleda da će nam se predati. Trebalo je da izvršimo juriš, ali je kasarna bila tvrda zgrada, a prostor oko nje brisan. Ipak morali smo izvršiti juriš, jer borba se odugovlači, a mi skoro utrošismo municiju. No prije juriša trebalo je izvršiti sljedeću pripremu: prići u jednom skoku do vrata kasarne, politi ih gasom i zapaliti. Vrata su drvena i valjda će izgorjeti. Istovremeno jedan bombaš treba da priskoči do podrumskog prozora i ubaci bombu, jer se većina ustaša sklonila u podrum. Poslije toga svi da jednovremeno skočimo na juriš. Trojici boraca koji su se dobrovoljno javili da izvrše ovaj zadatak dali smo detaljna uputstva. Ubrzo su ova trojica izvršila skok onako kako je dogovoreno. Mi smo ih štitili vatrom u visini prozora kasarne. Gledali smo kako su vrata planula i čuli smo kako odjeknu bomba u podrumu. Ali je plamen na vratima počeo da se gasi. On je trajao dok je bilo gasa, a onda se utrnulo. Znači nije uhvatio dobro i vrata neće da gore.

Razmišljali smo kako sada da izvršimo juriš. A morali smo ga izvršiti bez daljeg odlaganja. Već je osam sati ujutro. Upozorili smo sve borce da se pripreme na juriš. Izvršićemo taj skok sa čitavom masom i razvaliti vrata.

I poslije nekoliko minuta zagrmjelo je sa svih strana „ura“. Vrata su prsila kao od papira. Naša bujica uletjela je u kasarnu, ali unutra nije bilo nijednog ustaše. Nije bilo ni zatvorenika.

Poslije nekoliko minuta javi se jedan od onih uhapšenih seljaka. Bio je u gomili boraca. Ispričao je da su svi zatvorenici jutros, čim je borba otpočela, uspjeli da pobjegnu, a ustaše su, izgleda, prije par minuta, kad je bomba ubačena u podrum, umakle. No, ubrzo su bili pohvatani. Od njih 7, koliko ih je branilo kasarnu, svi su bili uhvaćeni sem jednog koji je jutros bio na straži i uspio odmah u početku borbe da pobjegne.

Poslije osvajanja kasarne održan je zbor sa narodom, koji se u velikom broju skupio ovog radnog dana na neuobičajen poziv — pucanj ustaničkih pušaka. Na zboru je govorio politički komesar Oblasnog štaba Cvijetin Mijatović-Majo. On je tada prvi put otvoreno govorio u ime Partije. Rekao je da je naša Partija na čelu ove borbe i govorio je o našim ciljevima. Narod je to s oduševljenjem prihvatio.

Poslije zbora ustašama je suđeno. Izabran je narodni sud od borbenih seljaka, koji je osudio pohvatane ustaše i žandarme. Svi su osuđeni na smrt sem jednog žandarma za koga narod reče da je bio dobar čovjek.²

U toj borbi mi smo imali 2 mrtva i jednog lakše ranjenog. To su bile naše prve ustaničke žrtve. Od plijena u kasarni je nađeno 18 pušaka i nekoliko sanduka municije.

Zatim se pristupilo vojnoj organizaciji ove još nedovoljno sređene ustaničke vojske. Desetine koje su učestvovala u napadu nisu bile dovoljne da u sebe prime brojne ustanike. Zbog toga je formiran veći broj novih desetina. Za desetare smo određivali one borce koji su se jutros isticali u napadu na kasarnu.

Najveći dio ovih snaga odmah smo upućivali prema Vlasenici. Manji dio poslali smo kao obezbjeđenje na druge pravce (Papraća, Spreča, Stupari). Istovremeno su na sve strane iz Šekovića upućeni kuriri s porukom da se narod diže na ustanak. Ali se vijest o zauzimanju šekovačke kasarne raznijela brže nego što su stizali ustanički kuriri i narod se svuda listom dizao na ustanak.

Tako je 5. avgust — prvi dan ustanka — protekao u živim pokretima i grupisanju ustaničkih snaga.

Uveče 5. avgusta Oblasni i Sreski štab održali su sastanak na kome je pretresana situacija na prvi dan ustanka i razrađen detaljan plan daljih akcija. Planom je predviđeno slijedeće:

1. Glavnina snaga treba da produži nastupanje prema Vlasenici te da je zauzme. U nastupanju je potrebno čvršće povezati sve snage, naročito lijevo krilo preko sela Cikota i sela Milići. Milićani će prethodno zauzeti žandarmerijsku stanicu u selu Milići (Jovovac). Treba obavije-

²) Podnarednik Meho Smajić iz Patkovića kod Brčkog.

stiti ustaničke snage sa Javor-planine (Planinštaka) da zauzmu Han-Pijesak i da preko Ploče napadnu Vlasenicu s juga, te da uspostave veze sa romanijskim partizanima.

2. Snage prema selima Papraći i Spreči će zauzeti žandarmerijsku stanicu u Papraći i produžiti nastupanje prema drumu Zvornik — Tuzla. Potrebno je da pošalju patrolu prema Majeveci i da pokušaju uspostaviti vezu sa majevačkim partizanima.

3. Snage prema selu Stupari će krenuti u napad na komunikaciju Tuzla — Kladanj, razrušiti put i prekinuti saobraćaj. Preko Konjuha treba uputiti kurirsku vezu ozrenskim partizanima.

Borba za Vlasenicu trajala je od 6. — 10. avgusta i razvijala se ovako:

6. avgusta glavna grupa ustaničke vojske koja je pokrenuta od Šekovića nastupala je drumom i kosama oko drumu prema Vlasenici i doprla na 5 km od varoši.

7. avgusta ustanici sa prostora selo Milići, pošto su zauzeli žandarmerijsku kasarnu i opštinu, uputili su glavne snage prema Vlasenici, stupajući u vezu sa Šekovačkom grupom, a dijelom snaga zatvarali su pravac od Zvornika.

8. avgusta obruč oko Vlasenice bio je zatvoren sa svih strana sem sa pravca Han-Pijeska.

9. avgusta ustanici sa Planine zauzeli su bez borbe Han-Pijesak pošto je preplašena domobranska posada (jedna četa) pobjegla u Olovo. Glavni dio snaga krenuo je u napad na Vlasenicu, a dio snaga zatvarao je pravac od Sarajeva. Na čelu Planinštaka nalazio se Aćim Babić, bogati seljak iz sela Kusače, koji je sebe prozvao vojvodom, a grupu kojom komanduje — četnicima. Neki od njih nosili su četničke kokarde. Svetozar Kosorić, simpatizer pokreta i Partije, takođe se nalazio u planinskoj grupi i imao je priličan uticaj. 9. avgusta izvršen je prvi napad koji nije uspio.

Noću 9/10. avgusta uspostavljene su veze sa svim grupama i izrađen je detaljniji plan napada na Vlasenicu. Čas napada zakazan je za sutradan u podne. Koordinaciju borbe vršio je Cvijetin Mijatović koji je izradio i plan napada.

10. avgusta u podne otpočeo je opšti napad na Vlasenicu. Čitavo popodne vođene su borbe. Vlasenicu je branio neprijateljski 4. bataljon Vojne Krajine (bez jedne čete) i domaće ustaše pojačane svojim simpatizerima, naoružanim civilima. Ukupna jačina neprijatelja bila je preko 500 vojnika sa 2 teška mitraljeza i 6 puškomitraljeza.

Ustaničke snage su se kroz dotadašnje nastupanje oformile u 3 osnovne grupe: šekovačka, milička i planinska. Brojale su ukupno oko 800 boraca sa 150 pušaka i jednim puškomitraljezom.

Oko 19 časova šekovačka grupa prodrila je u Vlasenicu i zauzela zgradu Sreskog načelstva i sjeverni dio mjesta. Oko 20 časova prodrli su i dijelovi miličke grupe i zauzeli istočni dio (do bolnice). Pola sata kasnije zauzeta je cijela varoš sem dvije kasarne koje su bile na pravcu planinske grupe koja nije uopšte napadala, već se zadržala ispred grada.

Dijelovi šekovačke grupe pod komandom Cvijetina Mijatovića Maje formirali su grupu bombaša koja je na čelu sa Dragom Melezovićem na

juriš zauzela kasarne. Tako je oko 21 čas cijela varoš bila oslobođena. Dijelovi razbijenog neprijatelja izvukli su se u pravcu Zvornika.

Jedna neprijateljska domobranska četa upućena od Tuzle kao pomoć opsjednutoj Vlasenici prispjela je dockan (pri kraju borbe) te je bila odbačena nazad od dijelova partizanske grupe iz obezbjeđenja koja je na ivici varoši čekala u zasjedi³.

U borbama kod Vlasenice neprijatelj je pretrpio gubitke od oko 50 mrtvih, 30 ranjenih i 150 zarobljenih. Zaplijenjeno je 5 puškomitraljeza, oko 400 pušaka, 30 sanduka puščane municije i mnogo druge ratne spreme. U borbi je poginuo i komandant domobranskog bataljona.

Ustanički gubici u borbama za oslobođenje Vlasenice bili su 8 mrtvih i 10 ranjenih.

Odmah po oslobođenju Vlasenice došlo je do nesporazuma sa četničkim komandantom Aćimom Babićem koji je u oslobođenoj varoši počeo da uspostavlja četničku komandu. Politički komesar Oblasnog štaba Cvijetin Mijatović pokušao je (prema partijskim direktivama za okupljanje i pokretanje svih rodoljuba u borbu protiv okupatora), da postigne sporazum sa Aćimom, da bi se na taj način očuvalo jedinstvo ustaničkih snaga. Pokušaji su nekoliko puta ponovljeni s namjerom da se bar riješe trenutno goruća pitanja kao što je pitanje vlasti u oslobođenim mjestima, pitanje raspodjele zaplijenjenog oružja i ostala pitanja koja su neposredno uticala na dalje izvođenje akcija. Međutim, „vojvoda“ je odgovarao kako je on za „sporazuman rad i slogu“ i obećavao kako će narediti svojim da tako postupaju, a u stvari izdavao je obratna naređenja⁴.

Poslije oslobođenja Vlasenice stvorena je veća slobodna teritorija i izvršena je pregrupacija snaga. Snage od Vlasenice upućene su prema Kladnju i Zvorniku. Na tim pravcima grupisala se glavnina tadašnjih ustaničkih snaga, jer se pripremao napad na ta mjesta. Prema selu Stupari i prema Spreči zadržane su manje snage (koje su docnije pojačavane kad bi se na nekom od ovih mjesta vršio napad). Prema tim mjestima ustalili su se ubrzo položaji koji su dobili nazive „Kladanjski front“, „Zvornički front“, a frontovi su opet dijeljeni na sektore (kladanjski, stuparski, sprečanski, zvornički).

Najpreči zadatak bio je da se organizaciono učvrste ustaničke snage. U tom cilju pristupilo se formiranju Birčanskog partizanskog odreda. Odred je formiran između 15. i 20. avgusta. Unutarnja struktura odreda mijenjala se nekoliko puta (docnije u toku 1941.). U početku je odred sačinjavalo više malih odreda jačine čete. Docnije su ovi odredi dobili nazive četa, a zatim su formirani i bataljoni. Konačna fizionomija odreda bila je ovakva: štab odreda, 3 bataljona (Šekovački, Sprečanski i Stu-

3. Četa je dočekana 12. avgusta ujutro, potpuno razbijena i dobrim dijelom uništena. Ubijeno je oko 20 domobrana, zarobljeno 22 (među njima 2 oficira i 4 podoficira), a zaplijenjena 2 teška mitraljeza, 2 puškomitraljeza i oko 40 pušaka, zatim puščane municije i druge vojničke spreme. Naši gubici: samo jedan ranjen. Jačina zasjede bila je svega 17 pušaka.

4. Oblasno rukovodstvo Partije ocijenilo je da taj sukob ne treba dalje zaoštravati, kako bi se izbjeglo cijepanje ustaničkih snaga bar po osnovnom pitanju — pitanju zajedničke borbe protiv okupatora.

parski) i dvije samostalne čete (Cikotska i Udarna četa). Jačina odreda se stalno mijenjala, s jedne strane usljed priliva boraca, a s druge strane usljed gubitaka i djelimičnog prelaza u četnike. Ova jačina varirala je između 500 do 700 boraca.

Težište borbe nakon oslobođenja Vlasenice prenijeto je na „Kladanjski front“. Na Kladanj su izvršena ukupno 4 napada.

Prvi napad izvršen je 24. avgusta. Partizanske snage brojale su oko 250 boraca sa 180 pušaka i 2 puškomitraljeza. Bilo je dogovoreno da učestvuje jedan dio četnika Aćima Babića (50—60 pušaka), ali su u zadnji momenat zatajili.

U Kladnju se nalazila neprijateljska posada sastavljena od domaćih ustaša pod komandom kladanjskog trgovca Avdage Hasića, i nešto žandarima — ukupno jačine oko 300 ljudi naoružanih puškama, sa 2 teška mitraljeza i 3—4 puškomitraljeza.

Plan napada predviđao je da se napadne u 3 kolone.

24. avgusta ujutro otpočeo je napad sa svih strana sem iz pravca četnika. Neprijateljska odbrana je u početku bila zbunjena i povukla se na ivicu varoši. Oko podne srednja kolona zauzela je kasarnu i djelimično prodrla do centra grada. Desna kolona zauzela je sjeverozapadni a lijeva sjeveroistočni dio varoši. Napad nije vršen jedino sa istočne i južne strane, odakle je trebalo da napadnu četnici. To je neprijatelj iskoristio i grupisao se na sjevernoj strani varoši, to jest na pravac napada partizana. Oko 14 časova partizani su bili odbačeni od Kladnja. Gubici ustanika bili su 4 mrtva i 3 ranjena, a neprijatelja 7 mrtvih i nepoznat broj ranjenih.

Poslije prvog neuspjelog napada na Kladanj ustaničke snage su se povukle na raniji položaj: selo Trnovo — selo Pepići, gdje su se pripremile za ponovne napade, koji su izvedeni: drugi napad 29.—30. avgusta, treći 5. septembra i četvrti 14. septembra. Svi ovi napadi takođe su se završili neuspjehom kao i prvi. Glavni razlog neuspjeha bila je četnička sabotaža. Pored toga, u drugom, trećem i četvrtom napadu razlog neuspjehu je i sve uspješnija odbrana kladanjskih ustaša, jer su bili ohrabreni uspješnim odbijanjem prvog našeg napada, — (tamo je bio smješten jak vojni garnizon prebačen iz Tuzle), a uz to su poslije svakog odbijanja napada dobijali pojačanje iz Tuzle⁵. Jedan od razloga neuspjeha je i šablonsko izvođenje napada od strane ustanika, jer su se sva četiri napada skoro bukvalno izvodila po listom planu.

Poslije toga, u drugoj polovici septembra, težište borbe prenijeto je na „Zvornički front“. Iako četničkim rukovodiocima nije bio cilj da vode borbu protiv okupatora, ipak su morali popuštati masama seljaka, koje su bili okupili u svoje redove, a koje su tražile da se bore protiv okupatora i ustaša u saradnji sa partizanima. Tako je bilo stvoreno stanje barem prividne saradnje sa partizanskim rukovodiocima. Zbog toga su četnički rukovodioci bili prisiljeni da dijelom snaga učestvuju u akcijama na „Zvorničkom frontu“.

Napad na Zvornik u uporištu duž drumu Tuzla — Zvornik izvršen je 22. septembra. Likvidirano je niz uporišta kao: Capardi, Bulatovci, Me-

5. Bili su odlično naoružani i snabdjeveni. Avdaga Hasić je dobio visoka odlikovanja od Pavelića, a ustaška štampa je Kladanj nazivala „Hrvatskim alkažarom“.

mići, Jelovo Brdo, ali Zvornik nije zauzet. Razlozi neuspjeha uglavnom su isti kao i kod Kladnja (izdaja četnika),

No, partizani su izveli veći broj vrlo uspješnih akcija, samostalno, bez učešća četnika.

U toku avgusta zauzeta su još sljedeća neprijateljska uporišta: Nova Kasaba, Drinjača, Paprača i Stupari. Neprijatelju su nanijeti znatni gubici, a naročito kod Stupara gdje je imao 20 mrtvih, veći broj ranjenih i 14 zarobljenih, a zaplijenjen je 1 teški mitraljez, 40 pušaka i 10 sanduka puščane municije, veći broj vojne odjeće i druge opreme. Naši gubici kod Stupara bili su 4 mrtva i 3 ranjena.

U prvoj polovici septembra razbijena je jedna domobranska četa kod sela Matijevići („Stuparski sektor“) i nanijeti joj gubici od 12 mrtvih, veći broj ranjenih i 4 zarobljena, a zaplijenjeno 15 pušaka, 2 sanduka municije i druge vojničke spremlje. Ustanički gubici: 1 mrtav i jedan ranjen.

Od 6.—12. oktobra vođene su vrlo uspješne borbe protiv ustaško-domobranskih i njemačkih snaga, koje su težile da odbace partizane od drumova Tuzla—Zvornik. Neprijatelj je počeo napad 6. oktobra i u svom nadiranju postigao je u početku djelimičan uspjeh. 7. oktobra prikupile su se partizanske snage (Sprečanska, Brainačka i Cikotska četa) i oko 15 časova izvršile protiv-napad. U snažnom naletu jedinice su razbile neprijatelja i protjerali ga prema drumu. Razvila se žestoka borba kod sela Capardi i sela Snagovo. U borbi je neprijatelj potpuno razbijen i protjeran prema Zvorniku. Gonjenje je prekinuto kad je pao mrak. 8. oktobra u zoru partizanske jedinice produžile su energično gonjenje neprijatelja. Gonjenju su se pridružile i neke četničke grupe pod našim uticajem, tako da je neprijatelj protjeran do u sam Zvornik gdje su u ulicama vođene borbe. 9. oktobra Nijemci iz Zvornika vrše protiv-napad prema selu Capardi. Ovoga puta neprijatelj je bio potpomognut jednom kolonom od Tuzle. Tako su se do pada mraka sakupile u rejonu Capardi — Snagovo neprijateljske snage u jačini jednog puka. Sutradan, 10. oktobra prije podne, neprijatelj je počeo da nastupa podržavan jakim vatrom. Dijelom snaga neprijatelj je napao i četničke položaje kod Velje Glave, ali je glavni udar usmjerio na partizanski položaj na brdu Rudnik. Razvila se žestoka borba koja je trajala čitav dan. Neprijateljski napadi podržavani su dejstvom nekoliko aviona. Do pada mraka neprijatelj je uspio da ovlada dijelom položaja na brdu Rudnik (kod groblja), ali je jedan dio ostao u našim rukama. Desnim krilom zauzeo je selo Osmake, a lijevim položaje na Veljoj Glavi.

Noću 10/11. oktobra partizanske jedinice su se sredile i pojačale Šekovačkom četom, koja je prebačena sa „Kladanjskog fronta“, pa su u zoru jedanaestog oktobra krenule u snažan protivnapad. Glavni udar bio je upravljen prema neprijateljskim položajima na dijelu Rudnika.

Borba se razvila odmah poslije pokreta ustaničkih snaga sa polaznih položaja. Borba je bila jaka, jer je neprijatelj očekivao protivnapad i dočekao je ustanike snažnom, organizovanom vatrom. Borba se naročito razvila na pravcima Šekovačke i Brainačke čete. Partizanske čete su uporno nastupale i osvajale stopu po stopu neprijateljskih položaja. Oko 14 časova glavni položaji na brdu Rudnik bili su preoteti od neprijatelja.

Poslije podne nastavljene su borbe. Neprijatelja je podržavala artiljerija i nekoliko aviona, ali je ipak predveče svaki njegov otpor bio slomljen i odbačen je preko drumu. Istovremeno neprijateljske jedinice bile su primorane da napuste i selo Osmake kao i ranije zauzete položaje na Veljoj Glavi.

Borbe kod Rudnika bile su uspješne i organizovane bolje nego ranije. U ovim borbama neprijatelj je imao oko 70 mrtvih i veći broj ranjenih, a zaplijenjen je 1 protivtenkovski top, 2 puškomitraljeza („šarci“), oko 70 pušaka, 8 sanduka puščane municije i veće količine razne vojne spreme. Partizanski gubici: 2 mrtva i 7 ranjenih.

12. oktobra neprijatelj je odustao od daljih napada i počeo da se utvrđuje neposredno duž drumu Tuzla—Zvornik. Na taj način ustalili su se položaji i na sprečansko-zvorničkom pravcu. Do jačih borbi duže vremena nije dolazilo.

Krajem oktobra oživjele su borbe na „stuparskom sektoru“. Sa Ozrena je došla jedna partizanska četa zajedno sa političkim komesarom Ozrenskog partizanskog odreda Pašagom Mandžićem. Četa je trebalo da učestvuje u napadu na Kladanj, pa se pošto se odustalo od ovog napada, pripremljena je jedna koordinirana akcija Birčanskog odreda i Ozrenske čete na neprijateljske položaje oko Stupara. Tako je 30. oktobra izvršen uspio napad na neprijateljski položaj kod sela Matijevići i sela Stupari. Neprijateljski bataljon koji se branio na položajima kod pomenutih mjesta bio je potpuno razbijen, pretrpjevši gubitke od preko 30 mrtvih i većeg broja ranjenih. Zaplijenjena su 2 teška mitraljeza, oko 30 pušaka, 5 sanduka puščane municije i znatne količine vojne spreme. Partizanski gubici: 1 mrtav i 3 ranjena.

Ovo je bila posljednja jača borba Birčanskog partizanskog odreda 1941. godine. U toku novembra i decembra uslijed potpune pasivizacije četničkih snaga i Birčanski odred morao se ograničiti na odbranu teritorije i izvodio je manje akcije na komunikacijama Tuzla — Zvornik i Tuzla — Kladanj, vršeći prepade iz zasjede prekidajući saobraćaj i kidajući TT linije.

STVARANJE NARODNE VLASTI I PARTIJSKE ORGANIZACIJE

Odmah po zauzimanju šekovačke kavarne uspostavljena je komanda mjesta u selu Šekovići. Ona se u početku starala oko snabdijevanja vojske, održavanja reda u pozadini, prihvatanja zarobljenika itd. Njeni poslovi su se iz dana u dan proširivali. Druge vlasti u pozadini nije bilo.

Već je u prvim mjesecima ustanka postavljena široka mreža narodnooslobodilačkih odbora koja će docnije sve više jačati. Odbori su bili od neocenjive koristi za temeljit razvitak narodnooslobodilačkog pokreta, jer gdje god je posijana klica narodne vlasti, tu će partizani imati oslonac i podršku.

Uporedo sa razvojem borbe stvarala se i razvijala partijska organizacija. Najbolji borci su odabirani za prijem u Partiju.

Početak oktobra formirana je prva ćelija i na terenu. Tada je oformljen i Mjesni komitet u selu Šekovići. U zgradi osnovne škole bio je Partijski dom u kome je otvorena čitaonica. Tu je bila i partijska tehnika. Redovno su izdavane radio vijesti. Prolazeći kroz selo Šekoviće, borci sa položaja navraćali su u Partijski dom. Povremeno uveče davane su kulturne priredbe kojima je prisustvovalo po nekoliko stotina boraca sa položaja i mještana.

Skojevski organizacija počela se stvarati u novembru i decembru.

Partijska organizacija u odredu i na terenu neumorno je politički djelovala, borila se protiv razorne propagande četničkog rukovodstva, protiv njihove izdaje i rovarjenja. Objasnjavala je liniju naše borbe i ukazivala na perspektivu da se u borbi istraje do kraja.

VEZE SA SUSJEDNIM PARTIZANSKIM ODREDIMA I ŠTABOVIMA

Načvršća veza bila je sa Romanijskim partizanskim odredom. Prvi kuriri otišli su za Romaniju odmah po zauzimanju šekovačke kasarne. Oni su odnijeli vijest o ustanku u Šekovićima. U to vrijeme, otpočeo je ustanak i na Romaniji. Stvoren je Romanijski partizanski odred na čelu sa legendarnim Čičom. Romanijski odred je brzo rastao i dostigao brojno stanje od preko 2.000 boraca. Kurirske veze između Birčanskog i Romanijskog odreda bile su redovne.

Sa Ozrenskim partizanskim odredom veza je takođe postojala, iako slabija, usljed velike udaljenosti i drugih prepreka. Prvi kuriri otišli su na Ozren 15. avgusta zajedno sa Pašagom Mandžićem koji je išao sa zadatkom da na Ozrenu ubrza ustanak. Kuriri su se vratili krajem avgusta i donijeli vijest da je i tamo buknuo opšti narodni ustanak, (23. avgusta), i da je Ozrenski odred brojno narastao na preko 1.000 boraca. Oko 20. septembra došao je u Šekoviće Pašaga Mandžić u pratnji jedne ozrenske desetine (u kojoj je bilo nekoliko husinskih rudara) i detaljno nas upoznao o razvoju ustanka na Ozrenu. Pričao je o svakodnevnim akcijama i rušenju pruge Doboj — Sarajevo i Doboj — Tuzla. Ozrenska desetina zadržala se u Šekovićima desetak dana i učestvovala u nekoliko akcija zajedno sa jedinicama Birčanskog odreda. Docnije su održavane povremeno kurirske veze, a kod sela Stupari izvedena je koordinirana akcija Birčanskog odreda zajedno sa jednom ozrenskom četom (o čemu je naprijed rečeno).

Sa Majevičkim partizanskim odredom postojala je stalna veza, iako je kuririma bilo veoma teško probijati se kroz ustaški raspoložena sela i neprijateljske položaje duž drumova Tuzla — Zvornik. Ustanak na Majevići takođe je počeo nekoliko dana iza ustanka u Šekovićima i masovno se razvijao. Ali tamo su oficiri Draže Mihajlovića i Milana Nedića, (koji su se još u početku, u većem broju prebacili iz Srbije preko Drine), snažno djelovali sa zadatkom da od Majevice stvore uporište za dalje veze i prodiranje u Srem, Slavoniju i centralnu Bosnu. U tom cilju su stalno prebacivali i oružje preko Drine. Majevički partizanski odred u početku je brojao oko 350 boraca. Oko 20. septembra na Majevicu se prebacio

Ivan Marković Irac, koji je preuzeo komandu nad odredom i otada je pod rukovodstvom ovog prekaljenog revolucionara odred stalno jačao i izvodio brojne akcije. Pod konac godine odred je imao oko 500 boraca.

Sa partizanima u Srbiji Šekovački odred je takođe imao vezu. Još početkom septembra došla su od Krupnja iz Podrinjskog partizanskog odreda 3 kurira i donijela na poklon svojim bosanskim drugovima puško-mitraljez. Docnije su dolazili i drugi kuriri, a i kuriri Birčanskog odreda slati su u Srbiju. Krajem septembra pošao je Cvijetin Mijatović u oslobođeno Užice do štaba Užičkog partizanskog odreda, i Vrhovnog štaba. Iz užičke fabrike dobio je veću količinu pušaka za još nenaoružane borce. Docnije je još u nekoliko mahova dobijano oružje i municija iz Užica, a jedan dio otpreman i je preko Birča i za Majevički odred. Ovim vezama prenošena su u istočnu Bosnu i prva izdanja Užičke „Borbe“.

Početkom oktobra smjestio se u selu Milići Glavni štab partizanskih odreda za Bosnu i Hercegovinu. Njega su sačinjavali Svetozar Vukmanović Tempo, Rodoljub Čolaković i Slobodan Princip Seljo.

Tako je Birčanski partizanski odred bio vezan dobrim vezama sa susjednim partizanskim odredima kao i sa ustanicima u Srbiji, a od Glavnog štaba dobijao stalnu pomoć. Na taj način odred je mogao lakše da se snalazi i da pravilnije rukovodi borbom. Blizina Glavnog štaba mnogo je doprinijela, te se odred uspješno suprotstavio četničkoj izdaji, rovanjenju i lažnoj propagandi.

SITUACIJA KRAJEM 1941.

Krajem 1941. godine u istočnoj Bosni je postojao znatan dio slobodne teritorije koju je držalo 7 partizanskih odreda i to: Romanijski, Ozrenski, „Zvijezda“, Birčanski, Majevički, Kalinovački i Zenički. Ukupna jačina svih odreda iznosila je oko 6.000 boraca. Pored partizanskih snaga u istočnoj Bosni postojale su i znatne četničke snage, čija je jačina iznosila oko 4.000 ljudi.

Sa ovim snagama mogle su se izvoditi krupnije vojne akcije da nije bilo izdaje četničkog rukovodstva.

Najkompaktniji dio slobodne teritorije nalazio se u prostoru, koji je omeđen linijom Višegrad, Zvornik, Tuzla, Kladanj, Sarajevo, Višegrad. Na tom dijelu nije bilo nijednog neprijateljskog uporišta. Ali pozadina ove teritorije bila je jako nesređena usljed razularenosti i samovolje četničkih grupa, koje su vršile pljačku, paljenja i ubijanja po muslimanskim naseljima. Četnička propaganda radila je svim silama na razbijanju narodnoslobodilačkog pokreta. Novembar i decembar prošli su u beskompromisnoj borbi i intenzivnom političkom radu protiv razorne djelatnosti četničkog rukovodstva i njegove direktne saradnje sa okupatorom, koju su prikrivali pred četničkom masom parolama o „spasavanju srpstva“ i slično. No, pod konac godine, četnički oficiri otpočinju (oslonjeni na njemačku ofanzivu) otvoren napad na partizanske snage i rukovodstvo NOP-a. Zbog svega ovog u partizanskim odredima istočne Bosne

nastalo je izvjesno kolebanje i odvajanje politički još neorijentisanih boraca. Razorni četnički rad osjetio se i u Birčanskom odredu iz čijeg sastava se takođe odvojio jedan dio boraca i stavio se pod četničku komandu dok je glavnina ostala vjerna partizanima.

U takvoj situaciji dolazi na Romaniju drug TITO sa Vrhovnim štabom i Prvom proleterskom brigadom. To je značilo prekretnicu u razvitku oslobodilačkog pokreta u istočnoj Bosni. Vrhovni štab je poduzeo mjere u cilju razbijanja četničke razorne propagande. Jedinice Prve proleterske brigade zaposjele su napuštene položaje, a preduzimanjem oštrih mjera spriječena je dalja pljačka naroda i ubijanje muslimanskog stanovništva koje su vršili četnici. Zaveden je red u pozadini fronta, a na položajima se osjetila sigurnost, jer je u redove partizanskih odreda povraćen borbeni duh. Akcije protiv neprijatelja su ponovo oživjele. Tako je istočna Bosna postala nova baza oružanog ustanka u Jugoslaviji.

REZULTATI I ZAKLJUČAK

Rezultati borbi Birčanskog odreda od početka ustanka do kraja 1941. bili su slijedeći:

Neprijatelj je imao oko 330 ubijenih, 215 zarobljenih, oko 400 ranjenih — ukupno izbačenih iz stroja preko 900 neprijateljskih vojnika, podoficira i oficira. Zaplijenjeno je 750 pušaka, 11 puškomitraljeza, 7 teških mitraljeza, jedan protivtenkovski top i oko 70 sanduka puščane municije (blizu 100.000 komada puščanih metaka).

Ustanički gubici su bili: 33 mrtva i 49 ranjenih.

Odred je krajem 1941. godine imao 2 bataljona po 3 čete i 2 samostalne čete, a usljed djelimičnog osipanja i prelaza u četnike nešto smanjeno brojno stanje (oko 500 boraca sa 3 teška mitraljeza, 5 puškomitraljeza i 450 pušaka).

Jedan od najznačajnijih rezultata u prvoj godini ustanka jeste stvaranje solidnog i prekaljenog kadra od domaćih ljudi iz Birča. Iznikli su mladi komandiri i politički komesari — seljaci.

Komandiri su naučili da uspješno rukovode u borbi stotinama boraca. Mada još nisu dobro znali da se snađu u složenijim situacijama ratovanja, oni su umjeli dobro da postave zasjedu, da izvrše prepad i da čvrsto povedu jedinicu na juriš.

Politički komesari su bili jedva pismeni ljudi. Oni su raspolagali sa malo riječi, ali su njihove riječi bile njihova djela. Oni su se plameno borili protiv četničke izdaje i neumorno su bdjeli nad svakim borcem da bi ga sačuvali da ne poklekne ili da ne ode na put izdaje.

Na taj način i u odredu i na terenu Birča stvoreni su solidni uslovi za dalje vođenje borbe. Unutarnja monolitnost i čvrstina odreda omogućila mu je da u proljeće 1942. godine izdrži onu veliku krizu koju su

preživljavali svi partizanski odredi u istočnoj Bosni⁶, a koju mnogi nisu mogli da prebrode. U stvari, Birčanski odred će u toj krizi ostati jedini sačuvan partizanski odred u istočnoj Bosni. On će i docnije, kroz slijedeće godine narodnooslobodilačkog rata pa sve do oslobođenja, ostati kompaktan i biti izvor popune mnogih naših jedinica, posebno VI proleterske istočnobosanske brigade, a sam će formirati XIX birčansku brigadu. Njegova slobodna baza, Šekovići, biće za okupatora neosvojiva. U toj bazi mnoge naše bolnice imaće sigurno skrovište, a brojne partizanske brigade za vrijeme svojih prolazaka i predaha moći će se sigurno odmoriti i pripremiti za nove akcije.

6. Februara 1942. četnici su podmuklom izdajom uspjeli da napadnu Štab Majevičkog odreda i da pobiju sve članove ovoga Štaba, poslije čega je nastala izvjesna kriza u partizanskim redovima na Majevisi, ali se odred održao i po cijenu privremenog napuštanja teritorije. To je bio dokaz velike političke svijesti i čvrstine Majevičkog odreda. Zato je on u cjelini ušao u VI proletersku istočno-bosansku brigadu kao njen II bataljon.

MILOŠ ZEKIĆ,
colonel-général

L'INSURRECTION A BIRAČ EN 1941

L'insurrection à Birač débuta avec l'attaque de la caserne des oustachis à Šekovići — le 5 Août 1941. Ce fut également le signal du soulèvement de la Bosnie Orientale, car la prise de la caserne de Šekovići servit de signal à une large action de liquidation de toutes les gendarmeries, puis à la prise des chefs-lieux de canton (Vlasenica Srebrenica, Rogatica, ect...) et à la formation d'un assez grand territoire libéré.

Birač se trouve dans le canton de Vlasenica, dont il constitue la majeure partie, la partie sud mise à part, et est une région essentiellement montagneuse. (Han Pijesak)

Birač joua un rôle décisif en Bosnie Orientale, durant la guerre de libération nationale. Dès le début de l'insurrection, en 1941, et jusqu'à la libération survenue en 1945, il fut un foyer permanent de la lutte nationale de libération, ainsi qu' une base sûre d'où était maintenue la liaison avec les autres centres insurgés de Bosnie Orientale (Romanija, Majevisa, Ozren), comme avec ceux de la Serbie.

Le village le plus combatif du canton de Birač fut celui de Šekovići.

PRÉPARATIFS POUR L'INSURRECTION

Les préparatifs et l'organisation du soulèvement à Birač commencèrent dès la débâcle de l'ancienne Yougoslavie, au mois d'Avril. Les préparatifs furent menés sous la direction du Comité régional du Parti Communiste yougoslave pour la région de Tuzla, par l'intermédiaire de la section du parti à Šekovići, qui au début ne comptait que peu de membres (deux), mais qui était soutenue par un nombre important de paysans les plus sûrs et les plus combatifs, et qui, à la fin de l'insurrection, comptait plus de 20 membres. Ces paysans formèrent les premières cellules partisans et le noyau fondamental des unités de partisans.

Les préparatifs portaient sur ce qui suit: 1. formation d'unités militaires, première forme d'organisation militaire. 2. renforcement des noyaux de partisans. 3. rassemblement des armes, munitions et autre (mise au point d'une liste des armes sur lesquelles on pourrait compter lors du début de la lutte armée).

La formation des unités commença en Juin, et le jour du soulèvement (5 Août), huit unités, avaient été formées, chacune portant le nom de son village de provenance: "Šekovačka" (de Šekovići) — "Brajinačka" (du village de Brajinac), "Strmička", "Betanjska", "Pobedarska", "Stuparska", "Sprečanska" et "Dubnička". Il existait en outre quelques groupes individuels de partisans qui n'avaient pas été intégrés dans les unités, la liaison n'ayant pu être établie. Comme par exemple, le groupe "Planinska" (de la montagne de Han Pijesak), le groupe "Papracska" et le groupe de jeunes de Vlasenica.

Les unités étaient formées de la façon suivante: tout d'abord, ceux qui désiraient en faire partie se réunissaient non loin de leur village (généralement dans les bois). Au cours de cette rencontre, seuls étaient choisis ceux dont nous étions absolument sûrs et qui se montraient les plus prêts au combat. Après avoir procédé à un examen de la situation où se trouvait notre pays au lendemain de la débâcle d'Avril, et avoir souligné que la seule voie de libération était celle du combat — nous passions à la formation de l'unité de ce village. Un chef de file était immédiatement nommé, puis l'on établissait une liste des armes, munitions et autre équipement militaire dont disposait le village.

Les membres de ces unités continuèrent à vivre normalement, chez eux, jusqu'au début de l'insurrection, tout en étant continuellement sur le qui-vive. Ils assistaient régulièrement aux réunions, tenues dans des endroits secrets, où on les mettait au courant des derniers événements, des dernières directives du parti et où on les préparait à la lutte armée contre l'occupant et contre les oustachis.

Chaque unité comprenait de 20 à 30 membres, dont seulement 6 ou 8 étaient armés de fusils.

Le nombre d'hommes prêts au combat était: environ 60 combattants possédant des armes, et 200 non armés.

La situation était à ce moment-là presque intenable, tant dans la région de Birač que dans les autres endroits du soi-disant "Etat Croate Indépendant"¹⁾. Les oustachis n'arrêtaient pas d'emprisonner et de tuer. C'est ainsi qu'au mois de juillet, plus de 80 personnes furent égorgées de manière atroce dans des ravins près de Rašića Gaj (à 5 kms de Vlasenica sur la route de Šekovići). On en parla partout avec horreur et terreur. Le peuple était terrifié et indigné. Il a fallu vaincre la peur et utiliser l'indignation en en faisant une force organisée capable de se battre. Ce fut là la tâche, poursuivie sans relâche, par nos communistes, jusqu'à la veille de l'insurrection. Le désir de se battre était présent partout et ne fit que grandir. L'ennemi ne savait rien de nos préparatifs, car il était impossible de trouver un seul traître parmi les rangs des insurgés. Malgré tout, les oustachis soupçonnaient que quelque chose se préparait. Ils eurent peur, pour la première fois. C'est ainsi que peu avant l'insurrection, l'un des oustachis du camp de Vlasenica, ayant de plus en plus de sombres pressentiments, fit venir un vieil homme, jouissant de l'estime de tous un Serbe de la région, et lui ordonna de se rendre à Šekovići avec

¹⁾ Etat fantoche créé par l'occupant sur les territoires de Croatie, de Bosnie et d'Herzégovine.

le message suivant: "qu'ils ne jouent pas avec le feu, d'ailleurs l'Etat va bientôt tout mettre en ordre!". Le vieil homme lui répondit: "Eh, pour-quoi est-ce que j'irai là-bas pour leur dire ça. Quand ils viendront par ici, ils rencontreront les égorgés de Rašića Gaj qui se chargeront bien de leur dire!"

Au début de Juillet, le Comité régional du Parti à Tuzla forma un état-major militaire, composé des camarades suivants: Commandant, Ivan Marković-Irac, — Commissaire politique, Cvijetin Mijatović-Majo — Sous-commandant, Pašaga Mandžić-Murat¹). Immédiatement après, il fut procédé à la formation d'état-majors cantonaux pour Majeвица, Ozren et Birač. La composition de l'état-major de Birač était la suivante: Commandant, Miloš Zekić — Commissaire politique, Brano Savić et sous-commandant, Drago Melezović.

A la fin du mois de Juillet, l'état-major régional se transporta de Tuzla à Šekovići, dans le canton de Birač. Il fut décidé que l'état-major y siégerait désormais et y dirigerait ses opérations.

Le choix de Šekovići comme siège de l'état-major régional se fit pour les raisons suivantes: tout d'abord, la liaison avec les autres parties de la Bosnie Orientale (Majeвица, Ozren, Romanija) pouvait être le mieux assurée de Šekovići. D'autre part Šekovići se trouvait près de la Drina, frontière naturelle entre la Bosnie et la Serbie, en partie occupée par les forces de l'Armée nationale de libération, donc échappant dans une certaine mesure au contrôle de l'occupant, ce qui permettait une bonne liaison entre les mouvements de l'insurrection de Serbie et de Bosnie Orientale. C'est pourquoi, Šekovići et Birač avaient une grande importance stratégique en raison de leur proximité de points sensibles pour l'occupant: d'une part l'importante voie de communication entre la Bosnie et la Serbie — la route Sarajevo, Vlasenica, Zvornik, Beograd —, et de l'autre l'important centre industriel constitué par le bassin minier et industriel de Tuzla. Finalement, Šekovići et Birač étaient entourés de montagnes — Konjuh, Javor, Milan, ect... qui en cas de besoin pourraient servir d'abri aux unités.

DÉBUT DE L'INSURRECTION ET COURS DU COMBAT

Dès son arrivée à Šekovići et jusqu'au début de l'action (le 5 Août), l'état-major régional procéda aux derniers préparatifs et s'assura que les unités étaient prêtes au combat. Les premières unités à être passées en revue furent celles se trouvant dans le rayon de l'état-major cantonal de Birač. Un plan d'attaque contre les gendarmeries environantes fut établi pour le 5 Août, pourtant cette date n'était pas alors prévue comme début de l'insurrection. En fait, la situation prévalant à Šekovići fut déterminante et hâta le début de la lutte armée. En effet, dès le 3 Août, les oustachis avaient procédé à l'arrestation des personnalités les plus marquantes de Šekovići et ses environs. Ils avaient commencé leurs arresta-

¹) Avant cela, il existait un commandement militaire plus vaste, qui comprenait autre les camarades déjà cités: Fadil Jahić-Spanac, Todor Vujanović, Josip Jovanović (de Dobo) etc...

tions dans les villages de la région de Birač et étaient arrivés jusqu'à celle de Šekovići. C'est ainsi que 15 paysans influents furent arrêtés et menés à la gendarmerie de Šekovići. Le lundi 4 août, nous avons supposé qu'ils allaient être transférés vers Vlasenica. Aussi, l'ordre fut donné aux unités les plus proches ("Šekovačka", "Brajinačka" et "Strmička", de se rencontrer le dimanche soir près d'un ruisseau qui se trouvait à 5 kilomètres de la caserne de Šekovići, et de se mettre en embuscade à proximité de la route Šekovići — Vlasenica. Il fut décidé que les paysans arrêtés devraient être libérés à tout prix. Les unités demeurèrent en embuscade toute la nuit du 3 au 4 Août, ainsi que le lendemain toute la journée, mais oustachis ne procédèrent pas au transport des prisonniers à Vlasenica.

Aussi le 4 Août au soir, il fut décidé que les unités ainsi rassemblées, attaqueraient et prendraient la gendarmerie afin de libérer les prisonniers, puis, élargissant leur action procéderaient à l'attaque et à la prise de toutes les gendarmeries voisines — Paprača, Stupari, Milići, ect...), après quoi les insurgés attaqueraient et libéreraient Vlasenica.

Cette décision une fois prise, il fut passé à l'exécution d'un plan détaillé d'attaque contre la caserne de Šekovići. Tous les membres de l'état-major régional et cantonal de Birač assistaient à cette réunion. L'effectif de la gendarmerie de Šekovići comportait 6 oustachis et trois gendarmes, dont deux étaient en voyage, donc en tout 7 hommes. Les forces des insurgés comprenaient 12 hommes armés de fusils, et environ 40 non-armés. Plusieurs propositions furent faites sur la façon de procéder à la prise de la gendarmerie. Les uns étaient partisans de la prise par ruse: un groupe important de combattants, déguisés en paysans, leurs revolvers en poche, occuperaient la gendarmerie par surprise, et sans attendre, liquideraient les oustachis. Ce plan était réalisable. Mais la majorité fut favorable au second plan, qui voulait une véritable attaque, où le son des fusils se ferait entendre jusques dans les villages voisins.

Finalement, nous avons adopté le plan suivant: s'approcher le plus près possible de la gendarmerie, et l'attaquer simultanément de deux côtés: un groupe (sur la droite) armé de 4 fusils, attaquerait à partir du magasin de Sunarić, et un groupe, à gauche, en partant de la mairie. Par mesure de sécurité, trois embuscades seraient formées, deux tout près et l'une plus loin: une près du pont sur la Drinjača, et l'autre près du pont du ruisseau Lovnice (les deux à 100—200 mètres de la gendarmerie). Chaque embuscade disposerait de deux fusils. La troisième embuscade serait formée plus loin, sur la route de Vlasenica, près du ruisseau Bjelašnica (à 2 kms de Šekovići), avec un seul fusil, à seule fin de pouvoir se faire entendre si un danger se présentait de ce côté-là. Les hommes non-armés seraient répartis de façon égale entre les différents groupes et embuscades. Le début de l'attaque fut fixé à trois heures du matin.

Le plan une fois établi, les insurgés se mirent en colonne et empruntèrent la route menant à Šekovići. En chemin, un garde forestier dont la maison se trouvait au bord de la route, fut désarmé. Son fusil fut attribué à la dernière des embuscades qui devait se trouver près du ruisseau Bjelašnica. Le pont de Bjelašnica fut démoli — (notre première

action de démolition) et l'embuscade immédiatement formée, le reste de la colonne continuant son chemin vers Šekovići. Notre excitation montait à mesure que nous approchions de la gendarmerie.

L'attaque sur la gendarmerie débuta à l'heure prévue. Le début de l'action était comme suit: lancement d'une grenade sur la gendarmerie, signe que l'action commençait. Immédiatement après, les fusils faisaient feu. Les détonations de la grenade et des coups de fusils résonnèrent dans la vallée de la Drinjača et retentirent jusque dans les monts environnants.

Puis, comme sur commande, la fusillade cessa, et quelques minutes de silence suivirent. Ce silence nous permit d'entendre clairement des bruits de pas dans les escaliers de la caserne. Nous leur avons crié de se rendre, mais le commandant de la gendarmerie refusa énergiquement, et les ostachis se mirent à tirer de la caserne.

Ainsi commença la lutte, qui dura environ cinq heures. A plusieurs reprises, à des moments de répit, nous les sommions de se rendre. Mais le combat continuait et ils ne se rendaient toujours pas.

Nous aurions dû partir à l'assaut, mais le bâtiment de la gendarmerie était particulièrement solide, et le terrain autour de lui découvert. Nous avons finalement dû nous y résoudre, car le combat tirait en longueur et nous risquions de nous trouver à court de munitions. Mais, avant l'assaut, il fallait mettre au point les derniers préparatifs: faire un saut jusqu'à la porte de la caserne, l'arroser de pétrole et y mettre le feu. La porte étant en bois, devait prendre feu. En même temps, un grenadier devait s'approcher de la fenêtre donnant sur la cave, et y jeter une grenade, car la plupart des oustachis s'étaient réfugiés dans la cave. Après quoi, nous partirions à l'assaut.

Trois combattants se portèrent volontaires pour l'accomplissement de ces tâches, et reçurent des instructions détaillées.

Les trois hommes sautèrent rapidement, chacun à sa place. Nous les couvriions en tirant dans la direction des fenêtres de la caserne. Nous avons vu la porte prendre feu et avons entendu l'éclat de la grenade près de la cave. Mais bientôt, la porte ne flamba plus. Cela avait duré tant qu'il y avait du pétrole, mais le feu s'éteignait maintenant doucement. Donc, le feu n'avait pas pris et la porte ne brûlerait pas.

Nous avons réfléchi à la manière dont nous devrions partir à l'assaut. Il fallait le faire sans tarder. Déjà huit heures du matin. L'ordre fut donné à tous les combattants de se tenir prêts. Nous franchirions ce saut tous ensemble, et démolirions la porte.

Et quelques minutes plus tard, éclata de tous côtés les cris de „Hourrah". La porte s'enfonça, comme si elle avait été faite de papier. Nous avons envahi la caserne. Mais, à l'intérieur, pas un ostachi, pas un prisonnier.

Au bout de quelques minutes, la voix d'un des prisonniers se fit entendre. Il était mêlé à notre groupe. Il raconta comment, dès le début de la bataille, tous les prisonniers avaient réussi à s'enfuir. Quand aux oustachis, il semble qu'ils se soient tous échappés, à l'instant même, au moment où la grenade fut lancée dans la cave. Mais nous les avons vite

rattrapés. Ils furent arrêtés tous les 7, sauf un, qui au moment de l'attaque était de garde, et réussit à s'enfuir sur le champ.

Après la prise de la gendarmerie, un meeting fut organisé avec le peuple, qui était accouru en foule au son des coups de fusils, quoique ce soit un jour de travail. Cvijetin Mijatović-Majo, commissaire politique de l'état-major régional, prit la parole. C'était la première fois qu'il parlait ouvertement, au nom du Parti. Il dit que notre Parti menait ce combat et en définissait les buts. Le peuple répondit avec enthousiasme.

Le meeting une fois terminé, les ostachis furent jugés. Les paysans combattants se réunirent en „Tribunal Populaire”, et procédèrent au jugement des gendarmes et des oustachis. Tous furent condamnés à mort, sauf un, un gendarme, dont le peuple assurait qu'il était honnête homme.

Nos pertes constituaient: deux morts et un blessé. Ce furent les premières victimes de l'insurrection. La fouille de la caserne donna 18 fusils et quelques caisses de munitions.

Puis l'on procéda à une réorganisation militaire de cette armée d'insurgés, encore insuffisamment ordonnée. Les unités qui avaient participé à l'attaque n'étaient pas suffisamment nombreuses pour pouvoir accueillir les insurgés, en nombre de plus en plus grand. Pour cette raison, de nouvelles unités furent formées. Furent nommés chefs de file, ceux des combattants qui s'étaient particulièrement distingués au cours de l'attaque du matin.

Le plus gros de ces forces fut immédiatement dirigé vers Vlasenica. Par mesure de sécurité, un effectif moins nombreux fut envoyé dans une autre direction (Paprača, Spreča, Stupari). En même temps, des courriers furent envoyés de tous côtés, porteurs de messages appelant le peuple à l'insurrection. Mais la nouvelle de la prise de la gendarmerie se répandit avec la vitesse de l'éclair, et déjà avant l'arrivée des courriers des insurgés, le peuple s'était soulevé, d'un commun accord.

C'est ainsi que le 5 Août — premier jour de l'insurrection — s'écoula en mouvements et regroupements des forces insurgées.

Le 5 Août au soir, les états-major régional et cantonal tinrent une réunion commune, au cours de laquelle il fut procédé à l'examen de la situation et à l'établissement d'un plan d'action. Le plan prévoyait le suivant:

1. Que le gros des forces poursuive sa route vers Vlasenica afin d'en assurer la prise. Assurer une forte liaison entre toutes les forces pour cette attaque, principalement avec l'aile gauche, par l'intermédiaire des villages de Cikot et de Milići (Jovovac). Donner aux forces insurgées de la montagne de Javor (Planinštaci), l'ordre de se rendre maîtres de Han Pijesak et d'attaquer Vlasenica vers le sud, par Ploča. Etablir la liaison avec les partisans de la montagne de Romanija.

2. Que les forces en route vers les villages de Paprača et Spreča s'emparent de la gendarmerie de Paprača, et qu'ils poursuivent leur route (route Zvornik — Tuzla). Qu'ils envoient une patrouille vers Majeвица afin d'essayer d'établir la liaison avec les partisans de cet endroit.

3. Que les forces en route vers Stupari attaquent la voie de communication Tuzla — Kladanj, qu'ils démolissent la route et interrompent

le trafic. Qu'ils établissent une liaison avec les partisans d'Ozren, par Konjuh.

La prise de Vlasenica dura du 6 au 10 Août, et se déroula de la façon suivante:

6 Août: la troupe principale d'insurgés, partie de Šekovići arrive jusqu'à 5 Kms de Vlasenica.

7 Août: Les insurgés des environs de Milići, après avoir pris la gendarmerie et la mairie, ont dirigé le gros de leurs forces vers Vlasenica, établissant la liaison avec le groupe de Šekovići, tandis qu'une autre partie fermait la route de Zvornik.

8 Août: Vlasenica est encerclé de toutes parts, sauf dans la direction de Han Pijesak.

9 Août: Les insurgés de la montagne se sont emparés de Han Pijesak sans rencontrer d'opposition, l'effectif de la défense de domobrans (1 compagnie) effrayé, s'étant enfui vers Olov. Le gros de la troupe part à l'attaque de Vlasenica, tandis qu'une partie ferme la route de Sarajevo. Le groupe Planinštaci est dirigé par Aco Babić, riche paysan de Kusača, qui s'est nommé „chef” lui-même et son groupe „groupe de tchetniks” — certains d'entre eux portaient même la cocarde des tchetniks. Svetozar Kosorić — sympathisant du mouvement et du parti — fait également partie de ce groupe et jouit d'une certaine influence.

Entre la nuit du 9 au 10 Août, la liaison entre tous les groupes a été établie, et le plan d'attaque sur Vlasenica préparé. L'heure de l'attaque a été fixée au lendemain à midi. Cvijetin Mijatović, qui a mis sur pied le plan d'attaque, est chargé de la coordination au cours du combat.

Le 10 Août, à midi, l'attaque générale sur Vlasenica débuta. Le combat se prolongea toute l'après-midi. Vlasenica était défendue par le 4ème bataillon ennemi de „Vojna Krajina” (moins une compagnie) et par les oustachis, aidés de leurs sympathisants civils armés. L'effectif total de l'ennemi était de plus de 500 hommes, plus 2 mitrailleuses lourdes et 6 fusils — mitrailleurs.

Les forces des insurgés s'étaient réparties entre les trois groupes de base: „Šekovačka”, „Milička” et „Planinska”. Elles comptaient environ 800 hommes, avec 150 fusils et un seul fusil mitrailleur.

Vers 19 heures, le groupe „Šekovačka” pénétra dans Vlasenica, prit la préfecture et le nord de la ville. Vers 20 heures, une partie du groupe pénétra en ville et en occupa la partie orientale (jusqu'à l'hôpital). Une demie heure plus tard, toute la ville était entre les mains des insurgés, sauf deux casernes, qui se trouvaient sur la route du groupe „Planinska”, lequel n'avait pas attaqué mais était demeuré devant la ville.

Une partie du groupe „Šekovačka”, sous le commandement de Cvijetin Mijatović-Majo, constitua un groupe de grenadiers, qui, Drago Melezović, en tête, prirent d'assaut les deux casernes. C'est ainsi, que vers 21 heures, la ville entière était libérée. L'ennemi, éparpillé et dérouté, s'enfuit dans la direction de Zvornik.

Une compagnie ennemie de „domobrani” („Défenseurs de la Patrie” — armée régulière de „l'Etat Croate Indépendant”) amenée de Tuzla pour venir en aide à Vlasenica assiégée, arriva après coup, (à la fin de

la bataille) et fut repoussée par une partie des troupes partisans qui se trouvaient en embuscade à la sortie de la ville²).

Durant la bataille de Vlasenica, l'ennemi subit les pertes suivantes: environ 50 morts, 30 blessés et 150 prisonniers. Furent saisis: 5 fusils-mitrailleur, environ 400 fusils, 30 caisses de munitions et différent autre matériel de guerre. Le commandant du bataillon des „domobrani“ trouva la mort au cours du combat.

Les pertes des insurgés étaient les suivantes: 8 morts et 10 blessés.

Immédiatement après la libération de Vlasenica, un malentendu s'éleva entre les insurgés et le commandant tchetnik, Aco Babić, qui entendait établir un commandement tchetnik dans la ville libérée. Cvijetin Mijatović, commissaire politique de l'état-major régional, s'efforça (suivant les directives du Parti sur le ralliement et le rassemblement de tous les patriotes à la lutte contre l'occupant) d'arriver à une entente avec Aco, afin de sauvegarder l'unité des forces insurgées. Cette tentative fut renouvelée à plusieurs reprises, dans l'espoir d'arriver pour le moins à une solution sur les problèmes les plus actuels, tels que celui du gouvernement dans les endroits libérés, celui de la répartition des armes saisies et autres questions d'importance primordiale pour la suite de l'action. Malheureusement, le „chef“, après avoir déclaré qu'il était „pour le travail dans l'entente et dans l'union“ et promis de donner aux siens des ordres dans ce sens, s'empressa de leur donner des ordres tout à fait contraires³).

Après la libération de Vlasenica, un assez grand territoire libéré fut constitué et il fut procédé à un regroupement des forces, si bien que les forces de Vlasenica furent envoyées vers Kladanj et Zvornik. La plupart des forces insurgées avaient été dirigées vers ces endroits, une attaque, y étant prévue.

Des forces, moins nombreuses, demeurèrent près de Stupar et de Spreći, (renforcées plus tard lorsqu'une attaque devait être effectuée contre l'un de ces deux endroits). Des prises de position, par rapport à ces endroits, furent rapidement menées, surnommées „front de Kladanj“ „front de Zvornik“, chaque front étant subdivisé en secteurs) „Kladanjski“, „Stuparski“, „Sprečanski“, „Zvornički“).

La tâche essentielle était de procéder de manière rationnelle au renforcement des forces des insurgés. Dans ce but fut formé le détachement de partisans de Birčanska. Ce détachement fut formé entre les 15 et 20 août. La structure interne du détachement changea à plusieurs reprises (plus tard, en 1941). Au début, le détachement était composé de plusieurs petits détachements — de la force d'une compagnie.

²) La compagnie arriva le 12 août au matin, fut mise aussitôt en déroute, une bonne partie, en étant annihilée. Environ 20 „domobrani“ furent tués, 22 faits prisonniers (dont 2 officiers et 4 sous-officiers) et les armes suivantes saisies: 2 mitrailleuses lourdes, 2 fusils-mitrailleur près de 40 fusils, plus munitions et autre équipement militaire. Nos pertes: un seul blessé. L'embuscade possédait en tout 17 fusils.

³) La direction régionale du Parti fut d'avis de ne pas aggraver ce conflit, afin d'éviter une scission des forces insurgées, du moins sur la question fondamentale — celle d'une lutte commune contre l'occupant.